

Л.Д. Льовшина, директор наукової бібліотеки

Л.Г. Бакуменко, заступник директора наукової бібліотеки

**ПОСИЛЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ З ІНШИМИ БІБЛІОТЕЧНИМИ
ЗАКЛАДАМИ ШЛЯХОМ КНИГООБМІНУ**

Розглянуто питання формування фондів через упровадження процесів книгообміну в роботу наукової бібліотеки ХДУХТ шляхом створення сектору обмінного фонду та посилення зв'язків з іншими бібліотечними закладами стосовно книгообміну.

Рассмотрены вопросы формирования фондов через внедрение процессов книгообмена в работу научной библиотеки ХГУПТ путем создания сектора обменного фонда и усиления связей с другими библиотечными учреждениями относительно книгообмена.

The formation fund issues through integration book exchange processes into functioning of Kharkiv State University of nutrition and trade scientific library by means of exchange fund sector invention and strengthening of contacts with other librarian institutions as to book exchange have been regarded.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні в умовах нестабільного фінансування і економії коштів кожна бібліотека встановлює партнерські відношення з іншими бібліотечними закладами щодо питань комплектування власних фондів новими виданнями через книгообмін, актуальність здійснення якого зростає і який є одним із основних способів поповнення бібліотечних фондів. Під бібліотечним книгообміном мається на увазі передача творів друку в постійне користування з однієї бібліотеки в іншу. Мета книгообміну – сприяння раціональному використанню бібліотечних ресурсів держави; сприяння формуванню, доукомплектуванню та поліпшенню якісного складу діючих фондів бібліотек країни; участь у міжнародному співробітництві у сфері зміцнення культурних зв'язків з українцями, що проживають за межами держави. Для того, щоб здійснювати книгообмін з іншими установами та організаціями, у бібліотеках створені та функціонують відповідні підрозділи: відділи чи

сектори обмінного фонду. Це питання є актуальним для наукової бібліотеки нашого університету, яка донедавна не мала змоги здійснювати процес книгообміну за причини відсутності такого структурного підрозділу. Проблему було вирішено і за наказом ректора ХДУХТ у 2013 році у науковій бібліотеці при відділі зберігання фондів створено сектор обмінного фонду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність поставленої теми зумовлена активним розвитком інтеграційних процесів, зокрема з питань інформатизації суспільства, а також важливістю розвитку оперативного доступу користувачів до інформаційних джерел на безкоштовній основі. Таку можливість надає книгообмін. Тема книгообміну в фахових виданнях висвітлюється епізодично. Більшість публікацій присвячені питанням книгообміну в конкретних бібліотеках, зокрема щодо міжнародного книгообміну [1; 3; 6]. Стосовно висвітлення питання законності здійснення книгообміну в бібліотеках, слід відзначити певні нормативно-регламентуючі документи [2; 4]. Саме у цих документах найгрунтовніше висвітлено питання організації процесів книгообміну між бібліотеками. Вивчення опублікованих праць із цієї проблеми свідчить про неповне, фрагментарне висвітлення процесів організації книгообміну та створення у зв'язку з цим обмінних фондів у бібліотеках, зокрема у бібліотеках вищих навчальних закладів. Це питання потребує комплексного розгляду.

Мета та завдання статті. Метою статті є вивчення та узагальнення теоретичних аспектів ефективної організації процесів книгообміну через організацію роботи сектора обмінного фонду як важливого джерела комплектування та засобу посилення зв'язків наукової бібліотеки ХДУХТ з іншими бібліотечними закладами. Це потребує вирішення таких завдань: визначити пріоритетні особливості процесу книгообміну у бібліотеці; показати важливість цього напряму роботи бібліотеки у процесі взаємодії з іншими бібліотечними закладами; довести значимість впровадження процесів книгообміну для покращення інформаційного забезпечення майбутніх технологів, механіків, товарознавців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія розвитку книгообміну бере початок із XIX ст., коли у 1840 р. приватна особа – О. Ваттермау створив агенцію «Agence Cenerale Universelle des Echanges Snternationaux», завданням якої була організація міждержавного обміну виданнями різної тематики для збагачення бібліотечних фондів різних держав за рахунок дублетних примірників, які були в значній кількості в європейських бібліотеках. Книгообмін

здійснювався шляхом передачі бібліотеками різних країн списків запропонованих для обміну видань до Паризького бюро Агентства, яке займалося розподілом цих видань серед зацікавлених інституцій різних країн. На думку дослідників, ідею О. Ваттермау ефективно не здійснили через нереальну концепцію – організацію міжнародного книгообміну між країнами світу однією установою [5; 6]. З 1860 до 1890 рр. було вжито низку важливих заходів щодо розвитку системи книгообміну виданнями. Сьогодні книгообмін здійснюється бібліотеками на локальному (місцевому), регіональному (певний регіон), міжрегіональному, національному та міжнародному рівнях. У цих процесах активну участь беруть бібліотеки вищих навчальних закладів (ВНЗ).

11 квітня 2011 року відбулися Загальні збори Асоціації вищих навчальних закладів і підприємств харчової промисловості УКРЮФОСТ (UkrUFoST) де було прийнято рішення та укладено угоду щодо запровадження обміну виданнями, опублікованими співробітниками університетів-фундаторів Асоціації з метою сприяння формуванню науково-освітнього інформаційного простору на основі розвитку повноцінного книгообміну науково-освітніми виданнями, відновлення таких каналів книгообміну як комплектування бібліотек. Такий обмін видається доцільним організувати через обмінні фонди бібліотек університетів. Це спонукало керівництво ХДУХТ створити у науковій бібліотеці університету сектор обмінного фонду, через який, згідно із статтею 18 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (32/95-ВР) та «Інструкції про організацію та порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів» (наказ Міністерства культури України від 23.03.2005 р.) [2; 4] можна здійснювати обмін літературою між університетами на законних підставах. Таким чином, було визначено структурний підрозділ наукової бібліотеки ХДУХТ, який функціонує як елемент цілісної структури, що є технічним виконавцем процесу книгообміну.

Згідно з «Інструкцією про організацію та порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів» (наказ Міністерства культури України від 23.03.2005 р.) обмінні фонди – це фонди бібліотек, які використовуються для обміну, перерозподілу, безкоштовної передачі та реалізації документів [2]. Обмінний фонд відокремлений від основного фонду, на баланс бібліотеки не береться та не використовується для обслуговування користувачів.

Для організації та функціонування сектору обмінного фонду важливим є визначення штатів та місця його розташування у бібліотеці, а також кількісного та якісного складу документів, необхідних для формування обмінного фонду. Фонд має поповнюватися такими документами:

- дублетними, непрофільними і документами, що мало використовуються, вилученими з основного фонду наукової бібліотеки університету, та документів, отриманих з інших бібліотек;

- виданнями самої бібліотеки та університету, документами науковців університету, які надходять з видавничого відділу, призначеними для обміну;

- документами, отриманими у дарунок від приватних осіб, установ, організацій;

- спеціально закупленими або одержаними іншим шляхом документами для обміну.

Обмінний фонд є універсальним за своїм складом. До обмінного фонду НБ ХДУХТ мають надходити документи всіх видів, з усіх галузей знань, такі, що не втратили наукового, виробничого, історико-культурного значення та є фізично придатними для подальшого використання.

Основними завданнями обмінного фонду НБ ХДУХТ визначені:

- сприяння раціональному використанню бібліотечних ресурсів;
- сприяння формуванню, доукомплектуванню та поліпшенню якісного складу основного фонду бібліотеки;

- участь у міжнародному співробітництві у сфері книгообміну.

Для вирішення зазначених завдань, передбачено виконання відповідальними за обмінний фонд таких функцій:

- інформування бібліотек про документи, що є в обмінному фонді;

- здійснення обміну документами з іншими бібліотеками;

- перерозподіл документів між бібліотеками;

- доукомплектування основного фонду бібліотеки;

- взаємодія у межах державних і регіональних програм розповсюдження документів серед бібліотек.

Розповсюдження документів з обмінного фонду має здійснюватися шляхом обміну документами між бібліотеками та іншими установами і організаціями України, а також безкоштовної передачі документів бібліотекам та іншим науково-освітнім установам. Робота сектору обмінного фонду наукової бібліотеки має

здійснюватися у тісному співробітництві з іншими структурними підрозділами університету.

Одним із показників ефективності книгообміну є кількість угод з партнерами. Науковою бібліотекою ХДУХТ було визначено коло партнерів та укладено договори про співпрацю щодо обміну документами насамперед із спорідненими вищими навчальними закладами України: Національним університетом харчових технологій (НУХТ), Донецьким національним університетом економіки та торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського (ДонНУЕТ), Одеською національною академією харчових технологій (ОНАХТ), Київським національним торговельно-економічним університетом (КНТЕУ), Полтавським університетом економіки і торгівлі (ПУЕТ). Перспективою бібліотеки є розширення кола партнерів щодо книгообміну. Книгообмін здійснюється на основі замовлень документів, що містяться в обмінному фонді, іншими організаціями та установами. У зв'язку з цим, важливою умовою забезпечення належного формування фондів бібліотек науково-освітніми документами є чітке та оперативне виконання замовлень наших партнерів.

Таким чином, започатковано механізм обміну науковими та навчальними виданнями між ВНЗ, який ґрунтується на засадах оперативності та вичерпності. Визначаючим фактором цієї взаємодії є обмін виданнями, зокрема за профілем університету, які мають наукову цінність та відповідають сучасним вимогам фундаментальної науки та освіти. Кожен учасник книгообміну надає добірку видань такого характеру, які допомагають скласти уявлення про освітню і наукову думку конкретного ВНЗ. Це дає змогу і ХДУХТ і його партнерам із книгообміну створити в системі власних інформаційних ресурсів науково-освітній ресурс інших ВНЗ. Це також один із можливих шляхів для розповсюдження інформації про досягнення учених певного ВНЗ.

Крім того, впровадження в роботу наукової бібліотеки ХДУХТ процесів книгообміну є економічно вигідним джерелом комплектування бібліотечного фонду, оскільки обмін документами передбачає формування фондів на безкоштовній основі, що у економічній ситуації, яка склалася сьогодні відіграє важливу роль.

Успішне здійснення книгообміну у НБ ХДУХТ потребує подальшого вирішення таких проблем:

- раціональне комплектування обмінного фонду новими та ретро-виданнями, що користуються популярністю на книжковому ринку;

– оперативне надання інформації про непрофільні та дублетні видання, що є в наявності у обмінному фонді, зацікавленим в ній закладам;

– максимальна автоматизація усіх процесів книгообміну, активне використання можливостей Інтернет для пошуку необхідної та надання власної інформації про склад і кількість примірників обмінного фонду з метою сприяння поповнення основних фондів бібліотек новими документами.

Результати книгообміну значною мірою залежать від людського фактора, а саме: особистих якостей працівників сектору обмінного фонду, їх ерудиції, наполегливості, сумлінного ставлення до виконання своїх обов'язків, розуміння суті сучасної політики здійснення книгообміну. То ж завданням бібліотеки є правильний підбір кадрів для виконання завдань, покладених на цей підрозділ.

Висновки. Аналізуючи процеси книгообміну протягом усього періоду його існування, можна стверджувати, що він є вагомим чинником наукового та культурного міжбібліотечного співробітництва, а також важливим джерелом комплектування бібліотечних фондів. Наукова бібліотека університету відіграє важливу роль у інформаційному забезпеченні навчального та наукового процесів. Багато в чому це залежить від якості формування фондів бібліотеки з метою якнайповнішого задоволення запитів користувачів. Книгообмін має значимість для технологів, механіків, товарознавців, адже обмін науковою інформацією сприятиме покращенню якості підготовки фахівців цих галузей. Впровадження процесів книгообміну в роботу бібліотеки сприятиме вирішенню проблем комплектування фондів новими виданнями, зміцненню зв'язків університету з іншими навчальними закладами, обміну науковими здобутками вищих навчальних закладів, а також є дієвою рекламою нашого університету, його структурних підрозділів та науковців, працюючих у нашому ВНЗ.

Список літератури

1. Вакаренко О. Г. Рада з книговидання при Міжнародній асоціації академії наук та її роль у популяризації наукових видань [Електронний ресурс] / О. Г. Вакаренко. — Режим доступу : <http://www1.nas.gov.ua/publications/books/serii/academy/1102010/Documents/2012_6/04_Vakarenko.pdf>.

2. Інструкція про організацію та порядок обміну, перерозподілу і розповсюдження документів серед бібліотек України через систему обмінних фондів від 23.03.2005 р. № 152 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>>.

3. Красій Р. Л. Значення українських періодичних видань для здійснення централізованого міжнародного книгообміну НАН України [Електронний ресурс] / Р. Л. Красій // Наука України у світовому інформаційному просторі. — К. : Академперіодика, 2011. — Вип. 5. — С. 28–33. — Режим доступу : <<http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/31780>>.

4. Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»: закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI (2755-17) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1388-17>>.

5. Руководство по международному обмену изданиями / под ред. Г. фон Бусе. — 3-е изд. — UNESCO, 1964. — С. 253–335.

6. Чепуренко Я. До історії розвитку керівних принципів обміну офіційними виданнями: міжурядові угоди і конвенції [Електронний ресурс] / Я. Чепуренко. — Режим доступу : <<http://comin.kmu.gov.ua/document/58945/Chepurenko.doc>>.